

JAN WŁODAREK

SOCJOLOGIA WYCHOWANIA W SYSTEMIE
NAUKI O SPOŁECZEŃSTWIE

I

Dosyć powszechne współcześnie narzekanie samych socjologów na kryzys socjologii (czy w socjologii) ma niewątpliwie mniej lub bardziej uzasadnione przyczyny. Jedną z nich, choć może mniej znaczącą, jest chaos pojęciowy wokół rozmaitych kwestii i zagadnień o podstawowym nieraz znaczeniu. Dotyczy on między innymi zagadnienia systematyki w socjologii, zwłaszcza dzielenia się socjologii na dziedziny podrzędne, nazywane subdyscyplinami, socjologiami szczegółowymi itp. Przy tym już te nazwy bywają używane w rozmaitym znaczeniu co do ich zakresu i wzajemnych odniesień. Nie chodzi tu, rzecz jasna, o same tylko nazwy, ale o kryjące się za nimi stanowiska wobec bardziej zasadniczych problemów dotyczących wzajemnych relacji i związków zależności między socjologią ogólną a socjologią szczegółową, między teorią a empirią, między poszczególnymi dziedzinami socjologii szczegółowej itp. Chaos w tym zakresie przejawia się niekiedy szczególnie ostro w przypadku nowo kreowanych tzw. subdyscyplin socjologii, zwłaszcza gdy tworzone są one niejako *in advance*¹. Nie są wszakże wolne od niego również „stare” dziedziny socjologii, do których należy niewątpliwie socjologia wychowania.

Socjologia wychowania wydaje się być szczególnie interesującym przypadkiem w analizie wspomnianych wyżej relacji dotyczących struktury socjologii jako nauki. Dziedzina ta ma w polskiej socjologii bogate tradycje, a także unikalną historię swojego rozwoju. Rozwijała się ona, jak wiadomo, niezwykle pomyślnie w okresie międzywojennym i w pierwszych latach powojennych. Później natomiast przez długi czas była jakby na marginesie „głównego nurtu” badań socjologii w Polsce. Z kolei jednak, poczynając mniej więcej od połowy lat sześćdziesiątych można zau-

¹ Analizę tego zjawiska zawiera recenzja M. Roguszki z książki L. Janiszewskiego i A. Sosnowskiego, *Socjologia morska*; zob. *Studia Socjologiczne* 1986, nr 1, s. 319 - 325.

ważyć renesans zainteresowania socjologią wychowania². Wówczas do ponownego wzrostu zainteresowania się tą dziedziną socjologii przyczynili się również w dużym stopniu pedagodzy, którzy, z jednej strony, zaczęli przejawiać coraz większe zapotrzebowanie na wyniki badań socjologicznych nad wychowaniem; z drugiej zaś, rozwijając własne empiryczne badania pedagogiczne, zaczęli kwalifikować niektóre spośród nich jako przynależne do socjologii.

Mając na względzie powyższe uwagi podejmuję w niniejszym artykule próbę analizy zagadnienia dotyczącego miejsca socjologii wychowania w strukturze socjologii jako nauki. W analizie tej odwołuję się przede wszystkim do genezy i historii rozwoju socjologii wychowania, a także do współczesnej praktyki badawczej w tej dziedzinie. Wprawdzie S. Nowak ostatnio podkreślał z naciskiem, że: „Źródłem tego zamętu pojęciowego szukać należy w historii naszej dyscypliny, a przede wszystkim w okolicznościach i sposobie, w jaki nazwa »socjologia« wprowadzona została do nauki”³, niemniej jednak wydaje się, że znajomość historii socjologii może przyczynić się z kolei do przeciwdziałania temu zamętowi.

II

Socjologiczna problematyka wychowania zawarta jest w mniejszym lub większym zakresie w dziełach wszystkich niemal klasyków socjologii od Comte'a, Marksa i Spencera poczynając, jednakże wydzielenie tej problematyki z ogólnych rozważań o społeczeństwie i uformowanie jej w specjalną dziedzinę badań socjologicznych dokonało się w długim i złożonym procesie⁴. Jest on ściśle związany z historią rozwoju socjologii w ogóle.

Wraz z kończeniem się na przełomie XIX i XX wieku okresu tworzenia wielkich systemów spekulacyjnych o społeczeństwie i zapoczątkowaniem rozwoju badań empirycznych nad różnymi dziedzinami życia społecznego, zaczęły kształtować się i stopniowo wyodrębniać różne dziedziny i subdyscypliny socjologii. W poszukiwaniach rodowodu dla wielu tych dziedzin wskazuje się na wyróżnione przez Durkheima w *L'Année Sociologique* działy socjologii jako początek ich samostanowienia⁵. Jakkol-

² Zob.: J. Włodarek, *Socjologia wychowania w Polsce Ludowej*, Studia Socjologiczne 1985, nr 3 - 4.

³ S. Nowak, *Metodologia badań społecznych*, Warszawa 1985, s. 10-11

⁴ Analizę tego procesu zawierają prace: S. Kowalski, *Udział socjologii w badaniach procesów wychowawczych*, w: *Nauki przyrodnicze i społeczne współdziałające z pedagogiką*, pod red. B. Suchodolskiego, Warszawa 1966; tegoż, *Socjologia wychowania w zarysie*, Warszawa 1974; Th. Geiger, *Erziehung als Gegenstand der Soziologie*, Die Erziehung 1930, R. 5; C. Weiss, *Erziehung*, w: *Handbuch der Soziologie*, pod red. W. Ziegenfussa, Stuttgart 1956.

⁵ Zob.: A. Kłoskowska, *Socjologia kultury*, Warszawa 1981, s. 12.

wiek socjologia wychowania nie figuruje w tym czasopiśmie jako odrębny dział socjologii, to jednak Durkheim jest niewątpliwie pionierem również w dziele tworzenia tej dziedziny. Wiadomo przecież, że problematyka wychowania — jak stwierdza R. Aron — stanowi poważną część dzieła Durkheima tak pod względem ilościowym, jak i jakościowym⁶. Wszystkie prace Durkheima dotyczące wychowania, z wyjątkiem kilku wcześniej opublikowanych artykułów, ukazały się po śmierci ich autora⁷, w czasie, gdy gasło już wielkie uprzednio zainteresowanie jego socjologią. Tym można tłumaczyć brak w literaturze socjologicznej pełniejszego opracowania wkładu Durkheima do socjologii wychowania oraz roli i znaczenia jego prac o wychowaniu w całym jego systemie socjologicznym⁸. I ja ograniczę się tu tylko do zwrócenia uwagi, że socjologiczna teoria wychowania Durkheima jest integralną częścią całej jego teorii socjologicznej⁹. Ujęcie przez niego wychowania w kategoriach „faktu społecznego”, „wyobrażeń zbiorowych” itp. oraz *par excellence* socjologiczna definicja wychowania w zestawieniu z całym jego systemem socjologicznym nie pozostawia co do tego żadnych wątpliwości. Podporządkowane są tej teorii również jego badania empiryczne w tym zakresie, przedstawione w pracy *L'Évolution pédagogique en France*.

W tym czasie również w innych krajach Europy na tle narastającego kryzysu społecznego, ruchów rewolucyjnych, upowszechniania się marksizmu, rosło zainteresowanie społecznymi problemami wychowania. Przejawiło się ono szczególnie wyraźnie w nauce niemieckiej. Od końca XIX wieku rozwijana była w Niemczech pedagogika społeczna (Sozialpädagogik), która skupiała się przede wszystkim na problemach wychowania państwowego i obywatelskiego. Na gruncie tej pedagogiki repre-

⁶ R. Aron, *Les étapes de la pensée sociologique*, Gallimard 1967, s. 387.

⁷ *Éducation et sociologie*, Paris 1922; *L'Éducation morale*, Paris 1925; *L'Évolution pédagogique en France*, t. I. *Des Origines à Renaissance*, t. II. *De la Renaissance à nos jours*, Paris 1938.

⁸ Pewną próbę w tym kierunku podjął P. Fauconnet w rozprawie zamieszczonej jako wstęp do przygotowanej przez niego do druku pracy Durkheima *Éducation et sociologie*. R. Aron we wspomnianej wyżej pracy omawia krótko dorobek Durkheima dotyczący problematyki wychowania w rozdziale *Sociologie et socialisme*. W wydanej w USA książce Durkheima *Wychowanie moralne*, mimo że wydawca dał jej podtytuł *Studium w zakresie teorii i zastosowania socjologii wychowania* (E. Durkheim, *Moral Education: A Study in the Theory and Application of the Sociology of Education*, New York 1973), i mimo obszernego wprowadzenia E. Wilsona, zagadnienie to nie zostało podjęte. Natomiast w pedagogicznych opracowaniach podejmowanej przez Durkheima problematyki wychowania analizy prowadzone są — co jest zrozumiałe — w zupełnie innym kierunku. Zob. np.: K. Kotłowski, *Socjologizm pedagogiczny Durkheima*, w: *Krytyka pedagogiki burżuazyjnej*, pod red. B. Suchodolskiego, Studia Pedagogiczne 1959, t. VII.

⁹ Durkheim odróżniał przy tym wyraźnie teorię pedagogiczną od teorii socjologicznej. Zob.: E. Durkheim, *L'Éducation morale*, Paris 1983, s. 1-2.

zentowane były różne kierunki ówczesnej filozofii kulturalistycznej i społecznej¹⁰; niektórzy jej przedstawiciele odwoływali się też do różnych systemów socjologicznych. Publikowane były także prace pod tytułami socjologii wychowania (F. Müller-Lyer, *Soziologie der Erziehung*, 1924) bądź pedagogiki socjologicznej (S. Kawerau, *Soziologische Pädagogik*, 1924), które określane zostały później przez socjologów niemieckich jako spekulacyjne, eklektyczne i utopijne¹¹. W miarę jednak, jak kształtowała się i krzepła w Niemczech naukowa, empiryczna socjologia, pojawiać się zaczęły, obok prac pedagogiki społecznej i spekulatywnej socjologii, prace socjologiczne nad wychowaniem o charakterze teoretyczno-empirycznym, tworząc zręby socjologii wychowania. Podwaliny pod te prace i socjologię wychowania w ogóle położone zostały przez wielu twórców socjologii niemieckiej, m.in. M. Webera, F. Oppenheimera, M. Schelera, A. Vierkandta, L. von Wiesego.

W swoisty wreszcie sposób rozwijały się socjologiczne badania nad wychowaniem w Stanach Zjednoczonych. Socjologię amerykańską od samego jej początku charakteryzowało, jak wiadomo, praktyczne nastawienie na rozwiązywanie problemów społecznych, w tym również problemu kształcenia szkolnego i wychowania. Wokół tych problemów społecznych, jak zauważa A. Kłoskowska, kształtować się zaczęły odnośne dziedziny i subdyscypliny socjologii¹². Wśród nich rozwijana była od początku obecnego stulecia, mniej lub bardziej intensywnie w różnych okresach, socjologia pedagogiczna (educational sociology)¹³. Podejmowane w ramach tej dziedziny badania socjologiczno-pedagogiczne odwoływały się przede wszystkim do założeń pragmatyzmu i ideologii progresywizmu. Znajdowały one wsparcie w pracach L. Warda i J. Dewey'a. Najogólniej rzecz biorąc, badania i prace amerykańskiej socjologii pedagogicznej charakteryzuje: normatywne, ideologiczno-polityczne zorientowanie problematyki i badań; podejmowanie prób bezpośredniego stosowania teorii i pojęć socjologii ogólnej w rozwiązywaniu problemów praktyki wychowawczej; ateoretyczne podejście w badaniach empirycznych¹⁴.

Patrząc z perspektywy dnia dzisiejszego na te różne drogi kształtowania się podstaw socjologicznych badań nad wychowaniem odnosi się wrażenie, że towarzyszące im zjawiska, zarówno praktycznego charakteru

¹⁰ Szersze omówienie pedagogiki społecznej w Niemczech w tym okresie zawierają prace: A. Kamiński, *Funkcje pedagogiki społecznej*, Warszawa 1972; R. Wroczyński, *Pedagogika społeczna*, wyd. III, Warszawa 1979.

¹¹ Th. Geiger, *Erziehung als Gegenstand*; C. Weiss, *Erziehung*.

¹² A. Kłoskowska, *Socjologia kultury*.

¹³ O historii rozwoju tej dziedziny w USA piszą L. A. Cook, E. F. Cook, *A Sociological Approach to Education*, New York 1950.

¹⁴ Bardziej szczegółowe omówienia socjologii pedagogicznej zawierają wspomniane już prace S. Kowalskiego. Zob. także: W. Brookover, *A Sociology of Education*, New York 1955; K. Galla, *Uvod do sociologie vychovy*, Praha 1967.

amerykańskiej socjologii pedagogicznej, jak i pewnego chaosu na styku niemieckiej socjologii w różnych jej odmianach z pedagogiką społeczną, stały się wyzwaniem dla socjologii teoretycznej. Odpowiedź na to wyzwanie przynoszą prace Floriana Znanickiego, Theodora Geigera, Aloyisa Fischera, Paula Fauconnet, które (z wyjątkiem pracy ostatniego z wymienionych autorów, ale też mniej znaczącej z punktu widzenia omawianego tu zagadnienia) były publikowane w tym samym niemal czasie, na przełomie lat dwudziestych i trzydziestych¹⁵.

Wszyscy ci autorzy, jakkolwiek wychodząc z różnych orientacji teoretycznych socjologii (Znanicki, Geiger, Fauconnet) i pedagogiki (Fischer), wyróżniają i przeciwstawiają sobie mniej lub bardziej wyraźnie trzy odrębne dziedziny: dwie należące do socjologii, mianowicie socjologię Wychowania i socjologię pedagogiczną, oraz pedagogikę socjologiczną bądź społeczną należącą do pedagogiki.

Socjologia wychowania w tym zestawieniu określona została jako teoretyczno-empiryczna dziedzina badań socjologicznych nad wychowaniem. Najbardziej bodaj radykalnym i konsekwentnym we wspomnianych próbach wydzielenia i określenia socjologii wychowania w tym kierunku był Znanicki. Jest on też niewątpliwie twórcą pierwszego w świecie teoretycznego systemu socjologii wychowania¹⁶. Co więcej, jego program badawczy w tym zakresie znalazł w Polsce okresu międzywojennego sprzyjające warunki do realizacji i rozwoju w badaniach monograficznych. Nie miał niestety takiego szczęścia Geiger, którego równie interesujący program badawczy w zakresie socjologii wychowania nie mógł być realizowany w reżimie nadchodzącego wówczas hitleryzmu w Niemczech.

W świetle powyższych danych uzasadnione wydaje się uznanie przełomu lat dwudziestych i trzydziestych jako okresu kończącego proces formowania się i wyodrębnienia socjologii wychowania jako dziedziny socjologii szczegółowej.

¹⁵ F. Znanicki, *Socjologia wychowania*, t. I. *Wychowujące społeczeństwo*, Warszawa 1928, t. II. *Urabianie osoby wychowanka*, Warszawa 1930; Th. Geiger, *Erziehung als Gegenstand*; A. Fischer, *Pädagogische Soziologie* oraz *Sociologische Pädagogik*, w: *Handwörterbuch der Soziologie*, pod red. A. Vierkandt, Stuttgart 1931; P. Fauconnet, w: E. Durkheim, *Éducation et sociologie*.

¹⁶ Zob.: S. Kowalski, *Znanickiego socjologia wychowania*, w: *Florian Znanicki i jego rola w socjologii*, pod red. A. Kwileckiego, Poznań 1975, s. 143 i n. Natomiast sam Znanicki w artykule *The Scientific Function of Sociology of Education*, *Educational Theory* 1951, nr 2, s. 71, pisząc, iż podjęte zostały już w przeszłości pewne próby tworzenia systematycznej teorii socjologicznej wychowania jako części socjologii ogólnej na podstawie dostępnych materiałów historycznych, etnologicznych i obecnych, dodaje w przypisie: „Apparently the first such attempt was the present author's *Sociology of Education* (in Polish) [...]. The first systematic textbook for graduate students, *Society and Education* (also in Polish) was published two years ago by Josephe Chałasiński, Professor at the University of Łódź, who has done considerable original research in this field”.

III

Wyodrębnienie socjologii wychowania jako szczegółowej dziedziny badawczej socjologii znajduje uzasadnienie ze względu na: 1) dający się wyodrębnić logicznie i empirycznie jej przedmiot badań, 2) rozwijanie badań empirycznych ukierunkowanych specjalnie na ten przedmiot, 3) tworzenie socjologicznej teorii wychowania w oparciu o te badania. Mam tu na myśli odrębność socjologii wychowania od innych dziedzin socjologii szczegółowej (rodziny, miasta, przemysłu itp.), a także od innych nauk o wychowaniu (pedagogiki, psychologii wychowawczej, historii wychowania i in.). Jest to oczywiście w każdym przypadku odrębność względna.

Mimo wyodrębnienia socjologii wychowania jako dziedziny badawczej, zachowuje ona bezwzględnie ścisły związek z socjologią ogólną. Socjologiczna teoria wychowania jest po prostu częścią składową teorii o społeczeństwie jako całości¹⁷. Takie też było stanowisko twórców tej dziedziny socjologii. Stanowiska tego nie zmienia fakt, że współcześnie badania z zakresu socjologii wychowania koncentrują się przede wszystkim wokół wychowania zinstytucjonalizowanego czy wychowania formalnego — szkoły, systemu szkolnego i kształcenia, selekcji szkolnych, nauczyciela itp. Należy tu przypomnieć, że jeden z pionierów i twórców polskiej socjologii wychowania, Jan St. Bystrzeński, chociaż skupiał się w swoich badaniach na problematyce szkoły, wyraźnie podkreślał ścisły związek między socjologią wychowania i socjologią ogólną, taką oczywiście, jak on ją rozumiał¹⁸. Również tzw. „nowa” socjologia wychowania, która pojawiła się w Anglii w latach siedemdziesiątych pozostaje socjologią o tyle, o ile jest teorią socjologiczną, a nie tylko programem ideologiczno-politycznym jako narzędziem krytyki społecznej i podstawą opozycji wobec tzw. tradycyjnej socjologii wychowania¹⁹.

Odpowiednio do istniejących współcześnie i rozwijanych wielkich socjologicznych systemów teoretycznych — marksistowskiego, strukturalno-funkcjonalnego, tzw. socjologii humanistycznej w różnych jej odmianach (interakcjonizmu, fenomenologii, etnometodologii itp.) i innych — możemy mówić, jak się wydaje, o odnośnych socjologiach ogólnych i socjologiach wychowania²⁰. Rozróżnienie wielu socjologii ogólnych i socio-

¹⁷ Zob.: S. Kozyr-Kowalski, *Weberowska socjologia religii a teoria społeczeństwa jako całości*, w: M. Weber, *Szkice z socjologii religii*, Warszawa 1984.

¹⁸ J. Bystrzeński, *Szkoła i społeczeństwo*, Warszawa—Lwów 1930, s. II - III.

¹⁹ „Nowa” socjologia wychowania mieści się po części w nurcie tzw. socjologii radykalnej. Reprezentowana jest ona w takich pracach, jak np.: *Knowledge and Control: New Directions for the Sociology of Education*, pod red. M. F. D. Younga, London 1971; M. Sarup, *Marxism and Education*, London 1978. O nurcie radykalnym w socjologii pisze J. Mucha, *Radykalizm w socjologii XX wieku*, Studia Socjologiczne 1983, nr 1.

²⁰ W takim znaczeniu można rozumieć określenie A. Meiera (NRD) w odniesieniu do jego pracy *Sociologie des Bildungswesens*, Berlin 1974 (przekład polski:

logii szczegółowych nie jest wszakże kontrydiktoryjne z tradycyjnym podziałem socjologii na jedną socjologię ogólną i szczegółową co do rozumienia nauki socjologii jako całości. Socjologia jest bowiem systemem, czyli pewną całością wiedzy naukowej o społeczeństwie, pojętym również jako całość. Na tę całość socjologii jako nauki składają się m.in. wspomniane systemy teoretyczne współczesnej socjologii, które pozostają ze sobą w związkach konkurencyjności, komplementarności itp. Niekiedy jednak mówi się w związku z tym o wielu socjologiach jako wielu naukach, czy o danym systemie teoretycznym socjologii jako wyłącznie naukowym, czy nawet o poszczególnych subdyscyplinach socjologii jako naukach autonomicznych²¹. O ile jednakże uzasadnione może być rozumienie systemów teoretycznych jako różnych socjologii, o tyle nie ma chyba podstaw do traktowania dziedzin socjologii szczegółowej jako nauk autonomicznych. Socjologia wychowania jest w każdym razie częścią składową socjologii ogólnej w każdym jej rozumieniu.

Socjologię wychowania łączy z socjologią ogólną wspólne pole badań, jakim jest całe społeczeństwo. Wychowanie jest bowiem zjawiskiem społecznym, które przenika przez wszystkie struktury i procesy społeczne i w nich wszystkich jest uwikłane. Socjologia ogólna jako określony system wiedzy naukowej dostarcza socjologii wychowania ogólne teorie i twierdzenia dla badań nad wychowaniem. Stąd też stan i rozwój socjologii wychowania w danym kraju zależy w głównej mierze od stanu, poziomu i rozwoju w nim socjologii ogólnej. Socjologia wychowania z kolei, podobnie jak i inne dziedziny socjologii szczegółowej, na podstawie badań empirycznych dokonuje weryfikacji ogólnych teorii w zakresie badanych przez nią zjawisk i jednocześnie wnosi własne uogólnienia i teorie do socjologii ogólnej.

IV

Pierwszym i podstawowym zadaniem socjologii wychowania jako dziedziny teoretyczno-empirycznej jest rozwijanie socjologicznej teorii wychowania. Rozwój ten mogą zapewnić jej przede wszystkim empiryczne badania nad wychowaniem jako rzeczywistością społeczną, prowadzone wszakże w ścisłym związku z teorią społeczeństwa jako całości. Socjologia Wychowania jako nauka teoretyczna bada rzeczywistość wychowawczą

Socjologia wychowania, Warszawa 1982), że reprezentuje ona nową, marksistowsko-leninowską socjologię kształcenia i wychowania. Zob. komentarz S. Kowalskiego w przedmowie do wydania polskiego.

²¹ Z tego punktu widzenia zainteresowanie wzbudza raczej treść nazwy „Komitet Nauk Socjologicznych PAN”. Nazwa ta wydaje się jednak być wytworem języka biurokratycznego epoki, w której powstała, a nie wyrazem koncepcji wielości nauk socjologii.

obiektywnie, tzn. taką, jaka ona jest, a nie jaka powinna czy nie powinna być.

Znаниеcki w ostatniej swojej pracy poświęconej socjologii wychowania *The Scientific Function of Sociology of Education*, po rozróżnieniu socjologii pedagogicznej i socjologii wychowania oraz kreśleniu przedmiotu badań tej drugiej w kategoriach wyróżnionych przez niego systemów społecznych, stwierdza: „Oczywiście, główną funkcją naukową socjologii wychowania jest badanie obiektywnie i porównawczo tych wyróżnionych rodzaj (species) systemów społecznych — stosunków wychowawczych, ról wychowawczych, grup wychowawczych — w różnych społeczeństwach przeszłych i obecnych w całym świecie. Uwikłane jest w to zadanie, po pierwsze, rozwijania mniej lub bardziej systematycznej klasyfikacji tych systemów; po drugie, dochodzenia do przyczynowych generalizacji o zmianach jakim ulegają one w procesie ich trwania; po trzecie, odtwarzania ewolucji nowych rodzajów systemów wychowawczych w przebiegu ludzkiej historii”.

Wytyczone przez Znаниеckiego zadania socjologii wychowania mają, jeśli pominąć czy raczej wziąć w nawias kategorię jego systemów społecznych, uniwersalny charakter. Są to bowiem zadania każdej nauki teoretycznej niezależnie od tego, czy jest ona uprawiana na gruncie marksistowskiego czy innego systemu wiedzy. Kontynuując przytoczoną wyżej wypowiedź Znаниеcki dodaje: „To jednakże nie wszystko. Fakt, że wychowanie we wszystkich społeczeństwach jest kulturowo wyznaczone i społecznie regulowane wskazuje, że jest ono zakorzenione w organizacji tych społeczeństw. Dlatego też, w celu wyjaśnienia istoty wychowania, jego różnorodności i jego zmian, musimy poszukiwać podstawowych komponentów organizacji od których wychowanie zależy”²². Wskazuje on na dwa takie komponenty: 1) stałe odtwarzanie się grup społecznych poprzez rekrutację jednostek z młodocianych generacji, 2) funkcjonalne zróżnicowanie ról zawodowych odpowiadające społecznemu podziałowi pracy. Dodaje wreszcie Znаниеcki, że zadaniem socjologii wychowania jest badanie również społecznych konsekwencji wychowania i wskazuje na swoją pracę *Ludzie terażniejsi a cywilizacja przyszłości*, w której podjęte zostały badania w tym kierunku.

Jak już wspomniałem, rozwój socjologicznej teorii wychowania zależy od rozwoju badań empirycznych nad wychowaniem. Dlatego też uprawianie tego rodzaju badań jest kolejnym podstawowym zadaniem socjologii wychowania. Jest to również warunek trwania socjologii wychowania jako samodzielnej dziedziny socjologii. Pojawia się w związku z tym pytanie: jakie (czy jakiego rodzaju) badania określamy lub kwalifikujemy jako przynależne do socjologii wychowania? W odwołaniu się do przed-

²² F. Znаниеcki, *The Scientific Function*, s. 72.

stawionych tu rozważań powiemy, że są to te wszystkie badania nad wychowaniem, które zawierają mniej lub bardziej wyartykułowane odniesienie się do teorii socjologicznej, w szczególności zaś do socjologicznej teorii wychowania.

Z zagadnieniem tym wiąże się sprawa spożytkowania przez socjologię wychowania rezultatów badań innych nauk o wychowaniu, a także teorii i wyników badań innych dziedzin socjologii szczegółowej.

Nie ma oczywiście żadnych przeszkód, aby socjologia wychowania nie mogła korzystać z rezultatów badań innych nauk o wychowaniu. Można powiedzieć nawet, że spożytkowywanie wyników badań tych nauk dla własnych analiz należy również do zadań socjologii wychowania²³. Co więcej, same te nauki mogą być przedmiotem badań socjologii wychowania wespół z socjologią wiedzy czy socjologią nauki. Zrozumiałe jest jednak, że wykorzystywanie w analizach socjologicznych wyników badań np. pedagogiki, jest czymś zupełnie innym niż nieuzasadnione kwalifikowanie badań pedagogicznych jako przynależnych do socjologii na tej tylko podstawie, że dotyczą społecznych problemów bądź aspektów wychowania.

Z punktu widzenia kwalifikowania badań problem innego rodzaju stwarzają natomiast różnego rodzaju badania socjograficzne nad wychowaniem o charakterze zarówno ilościowym, jak i jakościowym. Niemożliwe wydaje się — jakieś generalne rozstrzygnięcie o włączeniu czy wyłączeniu z socjologii wychowania tego rodzaju badań. Wnoszą one bardzo często wartościowy materiał badawczy i cenne przyczynki do syntez. Dlatego też orzekać cokolwiek w tym względzie można by jedynie w odniesieniu do konkretnych prac badawczych.

Potrzeba i konieczność współpracy socjologii wychowania z innymi dziedzinami socjologii jest sprawą tak oczywistą, że ograniczę się do przytoczenia jedynie wypowiedzi Znanieckiego, który napisał: „Doskonalenie jej (socjologii wychowania — przyp. J. W.) może być tylko powolne i iść w parze z postępem całej socjologii, a to w ten sposób, że korzystać ona będzie ze zdobyczy naukowych każdego działu socjologii, sama zaś, badając własny teren zjawisk, przyczyniać się do wzbogacania poszczególnych działów [...] Może więc ona i powinna, odegrać wielką rolę w rozwoju socjologii, tak jak z drugiej strony w rozwoju technologii wychowawczej. W tym zaś celu musi być jednocześnie odważna i ostrożna. Odważna — to znaczy nie wahać się przed obejmowaniem jak najszerszego terenu i stawianiem najtrudniejszych zagadnień; ostrożna — to znaczy podawać jako pewne tylko takie wyniki, które bądź są potwierdzone

²³ Wzorowych przykładów wykorzystania w analizach socjologicznych dotyczących wychowania, wyników badań pedagogicznych, psychologicznych, historycznych i innych dostarczają prace J. Chałasińskiego i S. Kowalskiego.

niem wyników już osiągniętych przez socjologię ogólną, bądź też, osiągnięte przez nią na własną rękę, w innych badaniach socjologicznych znajdują swe potwierdzenie"²⁴.

Niebывały rozwój w ostatnim okresie empirycznych badań nad wychowaniem, zarówno teoretycznych, jak i socjograficznych, przynosi dalsze problemy. Łatwo mianowicie zauważyć, że podobnie jak w całej dzisiaj socjologii, w ślad za badaniami nad rozmaitymi wycinkami rzeczywistości społecznej (w tym przypadku wychowawczej) pojawia się tendencja do kreowania nowych, rzekomo samodzielnych dziedzin socjologii. I tak, mówi się o socjologii oświaty, socjologii szkoły, socjologii kształcenia, socjologii młodzieży itp. Zjawisko to znajduje niewątpliwie uzasadnienie w postępującej specjalizacji badań naukowych, nie uzasadnia jednakże powoływania do życia w każdym przypadku odrębnej dziedziny socjologii, niezależnie bądź niezależnej od istniejącej już socjologii wychowania. Można wszakże mieć nadzieję, że obecne różnicowanie się dziedzin socjologicznych badań nad wychowaniem przyniesie w końcu nową jakościowo syntezę socjologicznej teorii wychowania.

Na koniec chciałbym wspomnieć o pozanaukowej funkcji socjologii wychowania, mianowicie funkcji ideologicznej pełnionej przez nią tak, jak ją pełni socjologia w ogóle. Z drugiej jednak strony, co jest już słabiej wyrażane i podkreślane, socjologia wychowania ze względu na swój przedmiot badań o wybitnie ideologicznym charakterze zależy od panującej ideologii i polityki. Zależność ta odnosi się w szczególności do warunków sprzyjających bądź utrudniających rozwój tej dziedziny socjologii. W okresie np. tyle silnej, co i naiwnej wiary w możliwość szybkiego wychowania „nowego człowieka socjalizmu”, badania z zakresu socjologii wychowania były zbędne, a nawet niepożądane, ponieważ mogłyby podważać zasady tej wiary.

V

Poczynione w tym artykule uwagi dotyczące miejsca socjologii wychowania w strukturze socjologii jako nauki stanowią jedynie szkic do dalszych studiów i bardziej pogłębionej analizy tego złożonego zagadnienia. W zasadzie każdy z poruszonych tu problemów wymagałby rozwinięcia i dalszej analizy w świetle konkretnych badań i publikowanych

²⁴ F. Znaniecki, *Socjologia wychowania*, t. II, Warszawa 1973, s. 8. Wprawdzie Znaniecki mówi o działach w znaczeniu czterech układów jego systemu socjologii, można jednak wypowiedź tę odnieść również do dziedzin socjologii szczegółowej. Zagadnienie związku socjologii wychowania z innymi dziedzinami socjologii, w szczególności z socjologią rodziny, podjęte zostało w artykule S. Kowalskiego, *Rodzina jako przedmiot socjologii wychowania*, w: *Metodologiczne problemy badań nad rodziną*, pod red. Z. Tyszki, Poznań 1980.

prac kwalifikowanych jako przynależne do socjologii wychowania. Podjęcie prac w tym kierunku wydaje się być zadaniem dosyć ważnym, ponieważ nie trudno jest stwierdzić dużą niekiedy dowolność w kwalifikowaniu owych badań i publikacji, traktowaniu socjologii wychowania jako dziedziny bliżej nie określonego pogranicza socjologii i pedagogiki, nauczaniu socjologii wychowania w szkołach wyższych itp.

W niniejszym szkicu starałem się przede wszystkim zwrócić uwagę, głównie na podstawie historii rozwoju socjologii wychowania i poglądów pionierów i twórców tej dziedziny, że socjologia wychowania jest dziedziną socjologii i to w dodatku niezwykle mocno powiązaną z socjologią ogólną, czy wręcz — jak mówił Znaniecki — jest częścią socjologii ogólnej. Dlatego też uprawianie tej dziedziny na odpowiednim poziomie naukowym możliwe jest tylko na gruncie socjologicznego systemu wiedzy i w odwołaniu się do aktualnego poziomu rozwoju teorii socjologicznych.

SOCIOLOGY OF EDUCATION IN THE STRUCTURE OF SOCIOLOGY

Summary

The article deals with the issue of the place of sociology of education in the structure of sociology. The analysis is centered first of all on the relations between the sociology of education and general sociology and between the sociology of education and the branches of so-called particular sociology. Basing on the analysis of origin and history of development of the sociology of education and on the analysis of views and standpoints of the founders of that branch (F. Znaniecki, T. Geiger and others) as well as on the basis of the research practice, the author reveals a close relationship between the sociology of education as a sociological theory of education and general sociology, or better: general sociologies corresponding to great theoretical systems of modern sociology: Marxist, structural-functional, so-called humanistic sociology, etc. On the other hand, the author distinguishes between the sociology of education and so-called educational sociology as well as various types of social pedagogics, considering them to be normatively and practically oriented sociological or pedagogical studies. The sociology of education develops the empirical studies of education on the basis of sociological theory, especially the sociological theory of education. Besides, the development of these studies is the condition of the development of the theory of education. In the studies of education the sociology of education uses the results of all other branches of sociology as well as of other educational sciences.